

The Effect of Elective Law and Justice Course on Being-Fair and Responsibility Values of Secondary School Students

Hüseyin Çalışkan¹, Yusuf Yıldırım²

¹Sakarya University, Faculty of Education, Sakarya, Turkey

²İnegöl Erdem Beyazıt İmam Hatip Secondary School, Bursa, Turkey

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the effect of elective law and justice course on the being-fair and responsibility value levels of seventh grade students in secondary schools. In the research, the pretest-posttest control group design, which is one of the quasi-experimental designs, was used in the context of quantitative research methods. The students who chose the elective law and justice course, formed the experimental group; the students who chose the elective folk culture course formed the control group. The study group of the research consisted of a total of 66 students, 36 in the experimental group and 30 in the control group. The data of the study have been gathered through the "Being-Fair Value Scale" and "Responsibility Value Scale". Two-factor ANOVA test was used for repeated measurements in the study. As a result of the research, it was seen that elective law and justice course did not make a statistically significant difference on students' being-fair value levels. But, as a result of the experimental process, it was determined that there was an increase in the posttest scores of the experimental group students regarding the being-fair value. It has been determined consequently after the statistical studies of the research that the practiced elective law and justice course created a statistically significant difference in increasing students' responsibility value levels. On the other hand, it was determined that the posttest scores of the control group students regarding being-fair and responsibility value decreased.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 27.05.2020

Received in revised form: 19.07.2020

Accepted: 20.07.2020

Available online: 16.10.2020

Article Type: Research Article

Keywords: elective law and justice lesson, value education, being-fair, responsibility

© 2020 JMSE. All rights reserved

1. Purpose

In the literature; there are descriptive and semi-experimental studies on being-fair, fairness, justice education, responsibility value, responsibility education (Aladağ, 2009; Atabey, 2014; Bozkurt, 2017; Demirhan İşcan, 2007; Dilmaç, 2007; Duer, Parisi ve Valintis, 2002; Engin, 2014; Hunt, 1981; İzgar, 2013; Katılmış, 2010; Kropp, 2006; Smith, 1997; Uzunkol, 2014). In this study, the effect of a lesson, that taught in the secondary schools by the Ministry of National Education, on being-fair and responsibility value of students tried to be determined. Values have been placed in the curriculum, but it has not been found study showing the attainment of these values by the students during the lesson. In this respect, it is thought that this research will contribute to the literature by showing the status of being acquired values, that determined in the curriculum, by the students. In this context, the main question of the study was formed to determine the effect of seventh grade students, who took elective law and justice courses in secondary schools, on their being-fair and responsibility value levels.

⁴Corresponding author's address: İnegöl Erdem Beyazıt İmam Hatip Ortaokulu, Bursa, Türkiye
e-mail: yusufyildirimakademik@gmail.com

2. Method

This research is a semi-empirical study that test to effect of the elective law and justice course on seventh grade students' being-fair and responsibility value. The research was carried out using a pretest-posttest control group model that is designed semi-experimentally.

The study group of the research consists of seventh graders attending two different state schools in 2018-2019 academic year in Inegöl district of Bursa province. Those who take the elective law and justice course constitute the experimental group and students who take the elective folk culture course constitute the control group. 66 students took part in the study at total, 36 of whom were in school A and were determined as the experimental group and 30 of them were in school B which was designated as the control group. The data have been gathered through the " Being-Fair Value Scale ", "Responsibility Value Scale" developed by Yıldırım (2019) and Personal Information Form developed by the researcher himself. The personal information form includes questions about students' gender, parent professions, education levels of parents and family income information.

Experiment and control groups were formed according to the course that is chosen by the students. The education was carried out within the scope of elective law and justice course. The elective law and justice course which was consisted of 28 sessions, day a week and at least two lessons each time, has been put into practice with the 36 students in the experimental group. Pretests were applied simultaneously to the experimental and control groups. After the pretests, elective law and justice course were taught with the experimental group and elective folk culture course were taught with the control group. After the 13-week application period was completed, posttests were performed simultaneously to both groups.

3. Findings

As a result of the analysis, it is seen that there is a manifest increase in the post-test being-fair value point average of the students in the experimental group compared to the pretest point average. However, the being-fair value of the control group students was found to have decreased slightly compared to the pretest. It was observed that the effect of intervention on the being-fair value of students in the experimental and control groups was not significant. ($F(1,64)=.03$; $p>.05$, $\eta^2=.00$).

Similar to the being-fair value, it is seen that there is a manifest increase in the post-test responsibility value mean scores of the students in the experimental group compared to the pretest point average. Again, the responsibility value of the students in the control group was found to be lower than the pretest. The intervention effect regarding the responsibility value of students in the experimental and control groups was found not to be significant ($F(1,64)=1.84$; $p>.05$, $\eta^2=.03$). However, it was determined that the effect of intervention and time was significant ($F(1,64)= 8.73$; $p<.05$, $\eta^2=.12$). This significant difference was seen in the pretest and posttest mean scores of the control group and the posttest measurements of the experimental group and the control group.

4. Results and Discussion

As a result of the research, it has been determined that the effect of elective law and justice course on students' being-fair value is not significant. But while the control group students experienced a decrease in their posttest mean scores compared to the pretest; An increase in the average scores of the students in the experimental group shows that the education that has been done has a partial effect on the students. In the literature, it has been determined that the education programs applied in many experimental studies have an effect on the being-fair value of students (Dilmaç, 2007; Katılmış, 2010; Izgar, 2013; Yıldırım, 2019). Elective law and justice course has been shown to have an effect on the development of middle schoolstudents' responsibility value. Similarly, it has been stated that the education programs implemented in the literature are effective on the responsibility value of students. (Dilmaç, 2007; Katılmış, 2010; Izgar, 2013; Yıldırım, 2019).

Considering the findings of this research; It can be said that the lessons given in the schools and the applied values education programs contribute to the increase of the average value points of the students or at least to prevent the existing value averages from decreasing over time. In this study, In this study, it was seen that while the average responsibility and being-fair value of the control group decreased, the experimental group students increased. It is thought that each educational study will be beneficial for students more or less. Therefore, it is recommended to apply values education programs in schools and enrich the course programs with values.

Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersinin Ortaokul Öğrencilerinin Adil Olma ve Sorumluluk Değerlerine Etkisi

Hüseyin Çalışkan¹, Yusuf Yıldırım²

¹Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye

²İnegöl Erdem Beyazıt İmam Hatip Ortaokulu, Bursa, Türkiye

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, ortaokullarda seçmeli olarak verilen hukuk ve adalet dersinin bu dersi alan ortaokul yedinci sınıf öğrencilerinin adil olma ve sorumluluk değer düzeylerine etkisini incelemektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemleri bağlamında yarı deneysel desenlerden öntest–sontest kontrol gruplu desen kullanılmıştır. Seçmeli hukuk ve adalet dersini seçen öğrenciler deney grubunu, seçmeli halk kültürü dersini seçen öğrenciler ise kontrol grubunu oluşturmuşlardır. Araştırmanın çalışma grubu, 36 deney grubunda, 30 kontrol grubunda olmak üzere toplam 66 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmanın nicel boyutuna ilişkin veriler; “adil olma değer ölçeği” ve “sorumluluk değer ölçeği” aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın amacı bağlamında süreç içerisinde toplanan veriler ile tekrarlı ölçümler için iki faktörlü ANOVA testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, seçmeli hukuk ve adalet dersinin öğrencilerin adil olma değer düzeylerini artırmada istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır. Ancak deneysel işlem sonucunda adil olma değerine yönelik olarak deney grubu öğrencilerinin sontest puanlarında artış olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonucunda seçmeli hukuk ve adalet dersinin öğrencilerin sorumluluk değer düzeylerini artırmada istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturduğu görülmüştür. Kontrol grubu öğrencilerinin ise adil olma ve sorumluluk değerine yönelik sontest puanlarında ise düşüş yaşandığı saptanmıştır.

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihi:

Alındı: 27.05.2020

Düzeltilmiş hali alındı: 19.07.2020

Kabul edildi: 20.07.2020

Çevrimiçi yayımlandı: 16.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler: Seçmeli hukuk ve adalet dersi, değer eğitimi, adil olma, sorumluluk

© 2020 JMSE. Tüm hakları saklıdır

1. Giriş

İnsanlık tarihinin bireysel hayattan toplumsal hayata doğru bir yolculuktan ibaret olduğu söylenebilir. Bu yolculuğun başlangıç noktasını oluşturan bireylerin, zamanla bir araya gelerek toplumsal hayatı başlattıkları düşünülmektedir. Bu şekilde bireyler daha güçlü olduklarını ve harici faktörlere karşı daha çok kendilerini savunabildiklerini fark etmişlerdir. İnsanların yaşamlarını yalnızca toplumla birlikte sürdürmesinin mümkün olabileceğine inanılmaktadır (Şişman, 2002). Bireylerin bir araya gelmesi toplumu oluşturduğu gibi toplumsal düzeni sağlayacak kuralların da oluşmasını sağlamıştır. Toplumsal huzur için toplumsal kuralların, zamanla topluma yeni katılan (göç veya doğumla) bireylere öğretilmesi zorunlu bir hal almıştır. Hatta bireylerden doğup büyüdükleri toplumun şartlarına adapte olması ve yaşadıkları topluma uygun bir kişilik kazanması beklenmektedir (Ulusoy, 2007). Bireyden beklenen bu kişilik gelişim sürecinde pek çok faktör etkilidir. Bunlardan birisi ise toplumun sahip olduğu değerler olarak kabul görmektedir.

Literatürde araştırmacıların geliştirdikleri kişilik kuramlarında, değer kavramını kişilik kavramıyla bağlantılı, hatta benliğin bir parçası olarak ele almış olduğu görülmektedir (Çalışkur, 2008, s.46). Bu şekilde bireylerin kişilik bütünselliğinin sağlanmasında değerlerin önemli bir konuma sahip olduğu söylenebilmektedir. Diğer taraftan bakıldığında ise değerler konusunda çalışma yapan araştırmacıların değerleri açıklarken sık sık bireysel davranış, kişisel tercih, benlik ve kişilik üzerinde durmakta oldukları görülmektedir (Bardi ve Schwartz, 2003; Braithwaite ve Law, 1985; Connor ve Becker, 1977; Rokeach ve Ball-Rokeach, 1989; Yıldırım, 2014). Bu durum değer ile kişilik arasında sıkı bir ilişkiyi göstermektedir. Ayrıca toplumların da değerlerle sıkı bir ilişki içerisinde oldukları da ifade edilmektedir (Canabal, 2002; Coombs-Richardson ve Tolson, 2005; Kurtdede Fidan, 2009; Yıldırım, 2014; Winter, Newton ve Kirkpatrick, 1998). Buna göre değerlerin bireysel, toplumsal ve evrensel ekseninde konumlandığı söylenebilir.

Değerler toplumsal hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Zira toplumun birlik ve bütünlük içerisinde olabilmesi; toplumsal huzurun sağlanabilmesi için toplumların değerlerle yakından ilişkili olduğu kabul edilmektedir (Yıldırım, 2019). Bu durum seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programında da görülmektedir. Zira kazanımlarda doğrudan “toplumsal” kelimesi vurgulanmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda okutulan seçmeli hukuk ve adalet dersi kitabında (TTK, 2007) toplumsal, toplumsal huzur, toplumsal yaşam ifadeleri sıklıkla geçtiği görülmektedir.

Adil olma ve sorumluluk değerinin de diğer değerler gibi toplumların huzurlu ve güvenli bir ortamda yaşayabilmeleri için temel şartlardan olduğu söylenebilir. Toplumun var olabilmesi onu oluşturan bireylerin sorumluluklarını yerine getirmeleriyle ve adil olmalarıyla yakından ilişkilidir. Zira bireylerin adil olmalarının toplumsal adaleti meydana getirmesi beklenmektedir. Toplumsal adalet için sadece bireylerin adil olmasından öte toplumsal kurumların ve devlet yöneticilerinin de adil olması gerekmektedir.

TDK (2005)’da adalet “yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması”, “hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme” ve “herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme” şeklinde tanımlanmıştır. Güleç (2014) adil olma değerini, diğer insanlara önem verme onlarla ilgilenmeyi, kötülükleri birlikte yok etmeyi, güzel ve iyi şeyleri birlikte yapmayı, hatta başkaları için kaygı duyma gibi duyguları da mahiyetinde bulunduran bir erdem olarak ifade etmiştir. Buna göre adil olma bireylerin haklarını yasalar çerçevesinde rahat bir şekilde kullanabilmesi, hak edene hak ettiğinin verilmesi ve hukuka aykırı davranmama olarak da ifade edilebilir. Adil olma, hakıyla haksız ayırt edip haklının yanında durmayı, hakkını yasal yollar çerçevesinde aramayı, bireylerin doğruyla yanlış ayırt etmesini ve ölçülü davranmayı gerekli kılmaktadır.

Sorumluluk değeri ise kavramsal olarak TDK (2005) tarafından “kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi” şeklinde ifade edilmiştir. Sorumluluk, bireyin almış olduğu roller dairesinde üstlendiği yükümlülükler olarak da ifade edilebilir (Çalışkan, Yıldırım ve Kılınç, 2019). Sorumluluğun kaynağı içten veya dıştan olabilir (Bacon, 1991). Yani birey bir işi veya görevi kendisi isteyerek sorumluluğu altına alabileceği gibi toplumsal ya da kurumsal baskılar sonucunda da üstlenilebilmektedir. Örneğin birey isteyerek evlenir, kendi iradesi ile çocuk sahibi olur ve böylece bir takım sorumlulukları isteyerek üstlenmiş olur. Buna karşın birey istemeyerek aile baskısı gibi sebeplerden dolayı evlenir buna bağlı olarak istemediği bir takım yükümlülükler ile karşılaşabilir.

Sorumluluk doğum ile başlayan yaşın ilerlemesiyle birlikte gelişen ve çeşitlenen bir değerdir. Her ortama ve sahip olunan her role göre farklı sorumluluklar yüklenilebilmektedir. Yavuzer’e (2000) göre sorumluluk erken çocukluktan itibaren başlayarak çocuğun yaşına, cinsiyetine ve gelişim düzeyine uygun bir şekilde görevlerini yerine getirmesidir. Bu görevler bireyin içinde bulunduğu duruma göre farklılık göstermektedir. Bu durum sorumluluk değerinin çok boyutlu olmasından kaynaklanmaktadır. Sorumluluk değeri bireyin kendisine, çevresine, içinde yaşadığı topluma, vatandaşı olduğu devlete karşı gözlenmektedir. Bu değer davranışlarını bireylerin yaşayarak öğrenmeleri sonucunda; kendi davranışları üzerinde kalıcı bir şekilde yer alması ise değerler eğitimi sayesinde sağlanacağına inanılmaktadır.

Çocuklar başlangıçta ailelerinden olmak üzere, medya, akranlar, oyun grupları, yerel topluluklar ve kurumlar gibi faktörler aracılığıyla toplumun içerisinde değerleri edinmektedir (Halstead ve Taylor, 2000). Bu durum toplum tarafından değerler eğitimi olarak ifade edilebilir. Bu değerlerin bir kısmı toplum için kök değerleri oluşturmaktadır. Adil olma ve sorumluluk değeri toplumsal düzen için doğrudan gerekli olmasından dolayı kök değer olarak kabul edilmektedir (Genç, 2018; Topal, 2019; TTK, 2017). Bundan dolayı birçok disiplinde olduğu gibi seçmeli hukuk ve adalet dersinde de adil olma ve sorumluluk değerine sıkça yer verilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan seçmeli hukuk ve adalet ders programı (2017) incelendiğinde, 21 kazanımın 8 tanesi doğrudan adil olma değeri ile ilişkiliyken 6 kazanım ise doğrudan sorumluluk değeri ile alakalı olduğu görülmektedir. Ders kitabının içeriğinde de sürekli

olarak adalet/adil olma (167) ve sorumluluk (67) değer kavramlarına yer verilmiştir. Ayrıca ders işleniş sürecinde hikâyelerle, tarihsel olaylarla, görsellerle ve etkinlikler aracılığıyla da sıklıkla bu değerlere yer verilmektedir. Buna göre seçmeli hukuk ve adalet dersinin amaçlarından birisi öğrencilerin adil olma ve sorumluluk değerlerinin gelişmesine katkı sağlamak şeklinde ifade edilebilir.

Literatürde adil olma değeri (Çengelci, 2010; Demirhan İşcan, 2007; Duer, Parisi ve Valintis, 2002; Engin, 2014; Katılmış, 2010; Smith, 1997; Yıldırım, 2019) ve adalet eğitimi (Demirhan İşcan, 2007; Dilmaç, 2007; Izgar, 2013; Yıldırım ve Akpınar, 2016); sorumluluk değeri (Aladağ, 2009; Atabey, 2014; Black, 2011; Çengelci, 2010; Demirhan İşcan, 2007; Dilmaç, 2007; Izgar, 2013; Katılmış, 2010; Uzunkol, 2014) ve sorumluluk eğitimine (Aladağ, 2009; Bozkurt, 2017; Dilmaç, 2007; Engin, 2014; Hunt, 1981; Howard, 2005; Kropp, 2006; Uzunkol, 2014) yönelik yurt içinde ve yurt dışında betimsel ve yarı deneysel çalışmalara sıklıkla rastlanmaktadır. Bu çalışmada ise Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ortaokul öğrencilerine seçmeli olarak okutulması istenen bir dersin öğrencilerin adil olma ve sorumluluk değerine etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Öğretim programlarının içerisine değerler yerleştirilmiştir ama ders esnasında bu değerlerin öğrenciler tarafından kazanılma durumlarını gösteren çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu yönüyle bu araştırma öğretim programlarında belirlenen değerlerin olağan ders akışı sürecinde öğrenciler tarafından kazanılma durumunu göstermesi noktasından alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda araştırmanın ana sorusu, ortaokullarda okutulan seçmeli hukuk ve adalet dersini alan yedinci sınıf öğrencilerinin adil olma ve sorumluluk değer düzeylerine etkisini belirlemek şeklinde oluşturulmuştur. Bu ana amaca bağlı olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Seçmeli hukuk ve adalet dersini alan deney grubu ve bu dersi almayan kontrol grubu yedinci sınıf öğrencilerinin adil olma değer düzeyleri öntest – sontest puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
2. Seçmeli hukuk ve adalet dersini alan deney grubu ve bu dersi almayan kontrol grubu yedinci sınıf öğrencilerinin sorumluluk değer düzeyleri öntest – sontest puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, ortaokullardaki seçmeli hukuk ve adalet dersinin yedinci sınıf öğrencilerinin adil olma ve sorumluluk değer düzeylerine etkisinin sınındığı yarı-deneysel bir çalışmadır. Araştırma, seçmeli hukuk ve adalet dersi programının uygulanması bağlamında olağan ders ortamında yürütülmüştür. Araştırma sürecinde deney ve kontrol grubunu her şeyden soyutlandığı yapay ortam oluşturulamamasından dolayı yarı deneysel yöntem tercih edilmiştir. Yarı deneysel yöntem, özellikle uygulamaya katılacak olan bireyleri yansız olarak seçmenin oldukça zor olduğu eğitim araştırmalarında kullanılmaya en uygun olan model olarak kabul edilmektedir (Baştürk, 2014, s.41). Araştırmalarda tesadüfi atamanın her zaman mümkün olmaması nedeni ile araştırmanın modeli, yarı-deneysel biçimde tasarlanan öntest-sontest kontrol gruplu model kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Yarı-deneysel desenler içerisinde en yaygın tercih edilen bu desende, deney grubu (Grup A) ve kontrol grubu (Grup B) rastgele atama yapılmaksızın seçilir. Her iki gruba da öntest ve sontest uygulanır. Deneysel işlem ise sadece deney grubuna (Grup A) uygulanmaktadır (Creswell, 2016, s.172). Kısacası belirlenen gruplardan birisi deney, diğeri ise kontrol grubu olarak ayarlanmaktadır. Yalnız deney grubu önceden bellidir, rastgele atanmamıştır. Bu grupların her ikisine de deney öncesi ve deney sonrası ölçmeler yapılmıştır.

Araştırmada deney ve kontrol gruplarının seçimi gönüllülük esası bağlamında gerçekleştirilmiştir. Örneklem olarak belirlenen öğrenciler aynı mahallede bulunan ve aynı özellikte iki farklı dersi seçmeli ders olarak seçen iki okuldan seçilmiştir. Okullardan birisi deney grubu olarak belirlenmiş ve seçmeli hukuk ve adalet dersini; diğeri kontrol grubu olarak belirlenmiş ve seçmeli halk kültürü dersini

almışlardır. Deneysel işlemin farklı iki okulda uygulanmasının sebebi ise öğrencilerin birbirlerini etkilemesini engellemek isteğidir. Öğrencilerin birbirini etkilemesi veya birbirinden etkilenmesi çalışmanın iç geçerliliğini etkileyeceği düşünüldüğü için böyle bir yönteme başvurulmuştur. Çünkü örneklemin birbiriyle etkileşimi elde edilen sonuçları olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmektedir (Yıldırım, 2010). Ayrıca deney ve kontrol grubu öğrencilerinin birbirlerinden ve ölçeklere verdikleri cevapların başka öğrencilerin cevapları ile kıyaslanacağından haberleri yoktur. Öğrencilerin birileri ile kıyaslanacağını düşünmesi ölçme araçlarını cevaplandırırken yüksek puan alma eğilimine yönelmelerine; bu durumda öğrencilerin objektifliğini kaybetmelerine neden olabileceği düşünülmektedir. Böylece çalışmanın geçerliliğinin elde edilen verilerin güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

2.2. Araştırma Grubu

Araştırma grubunu, Bursa ili İnegöl ilçesinde yer alan iki farklı ortaokulda öğrenim gören yedinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Deney grubunda yer alan öğrencilerin seçmeli hukuk ve adalet dersini, kontrol grubu öğrencilerinin ise başka bir seçmeli ders olan halk kültürü dersini seçmişlerdir. Araştırmanın çalışma grubu, 36 deney grubunda, 30 kontrol grubunda olmak üzere toplam 66 öğrenciden oluşmaktadır. Deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin özellikleri

Özellikler	Deney Grubu		Kontrol Grubu		
	N	%	N	%	
Cinsiyet	Erkek	18	50.0	15	50.0
	Kız	18	50.0	15	50.0
Anne eğitim	İlkokul	13	36.1	10	33.3
	Ortaokul	18	50.0	16	53.3
	Lise	4	11.1	3	10.0
	Üniversite	1	2.8	1	3.3
Baba eğitim	İlkokul	8	22.2	10	33.3
	Ortaokul	14	38.9	9	30.0
	Lise	11	30.6	9	30.0
Anne meslek	Üniversite	3	8.3	2	6.7
	İşçi	6	16.7	3	10.0
	Memur	1	2.8	3	10.0
Anne meslek	Ev hanımı	29	80.6	24	80.0
	İşçi	27	75.0	21	70.0
Aile gelir durumu	Diğer	9	25.0	9	30.0
	Düşük (2000 altı)	3	8.4	5	16.1
	Orta (2000-4000)	24	66.7	23	77.3
	Yüksek (4000 +)	10	25.0	2	6.6

Tablo 1 incelendiğinde deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin cinsiyet, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, anne meslek, baba meslek ve aile gelir durumlarına göre iki grubun birbirlerine benzer oldukları söylenebilir.

2.3. Uygulama Süreci

Deney ve kontrol grupları oluşturulduktan sonra iki grubun da alacağı dersler belirlenmiştir. İki grubunun dersleri araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Uygulama süreci seçmeli hukuk ve adalet dersi kapsamında haftada bir gün ve iki saat olmak üzere normal ders saatlerinde toplam 14 hafta sürmüştür. Öncelikle deney grubunu oluşturan öğrencilere öntestler uygulandıktan sonra, çalışmanın niteliği, süresi vb. konularda ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. Daha sonraki süreçte hazırlanan yıllık plan doğrultusunda seçmeli hukuk ve adalet dersi işlenmiştir. Ders programlarının öngördüğü bir şekilde işlenmekle beraber özellikle süreç içerisinde öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmeleri ve

hedeflenen değerleri kazanmaları için poster hazırlama, drama, istasyon tekniği gibi değer kazandırmada kullanılan yöntemler ile öğrencilerin aktif olacağı çalışmalara da yer verilmiştir.

Kontrol grubu olarak farklı bir okuldaki seçmeli halk kültürü dersini alan bir sınıf belirlenmiştir. Kontrol grubu olarak belirlenen bu gruba da öncelikli olarak eş zamanlı bir şekilde öntestler uygulanmıştır. Öntestlerin uygulanmasından sonra bu grupta belirlenen süre dahilinde halk kültürü dersi programı bağlamında derslerini işlemişlerdir. Uygulama süreci tamamlandıktan sonra eş zamanlı olarak her iki guruba sontestler yapılmıştır.

3.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, veri toplamak amacıyla; “Adil Olma Değer Ölçeği”, “Sorumluluk Değer Ölçeği” ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda öğrencilerin özelliklerini yansıtan cinsiyet, anne-baba meslek ve eğitimleri ile aile gelir bilgilerin yer aldığı sorular yer almıştır.

Adil Olma Değer Ölçeği: Bu ölçek Yıldırım (2019) tarafından ortaokul öğrencilerinin adil olma değer düzeyini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçekte 15 madde yer almakta olup “bireysel”, “toplumsal” ve “evrensel” alt boyutlarından oluşmaktadır. Ölçek geliştirme sürecinde açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. AFA ölçümlerinde toplam açıklanan %39.25’lik varyansın %21.25’i birinci, %10.05’i ikinci ve %7.95’i de üçüncü faktör tarafından açıklanmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliği için yapılan doğrulayıcı faktör analizinden (DFA) elde edilen uyum indeksleri incelenmiş ve Ki-kare değerinin ($\chi^2= 178.70$; $p<.01$) anlamlı olduğu görülmüştür. Uyum indeksi değerleri ise RMSEA=.04, NFI=.90, CFI=.95, IFI=.95, GFI=.97, AGFI=.95 ve SRMR=.04 olarak bulunmuştur. Ölçekteki 12 madde olumlu 3 madde ise olumsuz puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek minimum puan 15 ve maksimum puan 75’dir. Puanın yüksekliği, adil olma değerinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı .76, Spearman Brown iki yarı test korelasyonu katsayısı .78 ve test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .74 olarak tespit edilmiştir.

Sorumluluk Değer Ölçeği: Yıldırım (2019) tarafından ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değer düzeyini ölçmek için geliştirilmiştir. Ölçek 15 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca ölçek “bireysel”, “toplumsal” ve “evrensel” alt boyutlarından oluşmaktadır. AFA ölçümlerinde toplam açıklanan %41.38’lik varyansın %24.50’si birinci, %9.02’si ikinci ve %7.86’lik de üçüncü faktör tarafından açıklanmaktadır. Yapı geçerliği için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Ki-kare değerinin ($\chi^2= 151.29$; $p<.01$) anlamlı olduğu görülmüştür. Uyum indeksi değerleri ise RMSEA=.04, NFI=.91, CFI=.96, IFI=.96, GFI=.97, AGFI=.95 ve SRMR=.04 olarak saptanmıştır. Ölçekte yer alan 11 madde olumlu 4 madde ise olumsuz puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en az puan 15; en yüksek puan ise 75’dir. Puanın yüksekliği, sorumluluk değerinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğinin güvenilirliğini belirlemek için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı .80, Spearman Brown iki yarı test korelasyonu katsayısı .80 ve test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .80 olarak belirlenmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler analiz edilmeden önce ölçeklerin öntest ve sontest verilerinin ayrı ayrı olarak dağılımların normalliği incelenmiştir. Dağılımların öncelikli olarak normalliği incelenirken Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk değerlerine bakılmıştır. Bu iki değer hem öntest verilerinde hem de sontest verilerinde anlamlılık değerinin .05’ten büyük olduğu görülmüştür ($p>.05$). Buna göre tüm gruplar için H_0 hipotezleri kabul edilebileceği kararlaştırılmıştır. Yani tüm gruplar için “%95 güvenle veriler normal dağılımlıdır” denilebilir. Ayrıca aritmetik ortalama, mod, medyan, çarpıklık ve basıklık katsayı değerleri ile histogram grafikleri de incelenmiştir. 66 katılımcı ile gerçekleştirilen çalışmanın normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Araştırmalarda yapılan istatistiksel testlerin, koşullar elverdiğince, öncelikle parametrik olması, araştırma sonuçlarının güvenilirliği ve genellenebilirliği açısından istenen bir durumdur (Can, 2013).

Deney ve kontrol gruplarında, uygulama öncesi ve sonrasında toplanan verilerin analizinde, SPSS 20.0 istatistik programı kullanılmıştır. Çözümlemeler iki ölçek içinde ayrı ayrı yapılmıştır. Ortaokul yedinci sınıf öğrencilerinin adil olma ve sorumluluk değer düzeylerine etkisinin belirlenebilmesi için

tekrarlı ölçümler için iki faktörlü ANOVA testinden yararlanılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen sonuçların yorumlanmasında ise .05 anlamlılık düzeyi kritik değer olarak kabul edilmiştir.

3. Bulgular

Araştırmanın amacı bağlamında oluşturulan sorulara ilişkin gerçekleştirilen istatistiksel işlemlerden sonra elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

3.1. Birinci araştırma sorusuna ilişkin bulgular

Araştırmanın birinci sorusunu test etmek amacıyla yapılan tekrarlı ölçümler için iki faktörlü varyans analizi öncesinde deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin adil olma değeri öntest ve sontest puanlarının ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmış ve elde edilen bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Adil olma değerine ilişkin betimsel istatistikler

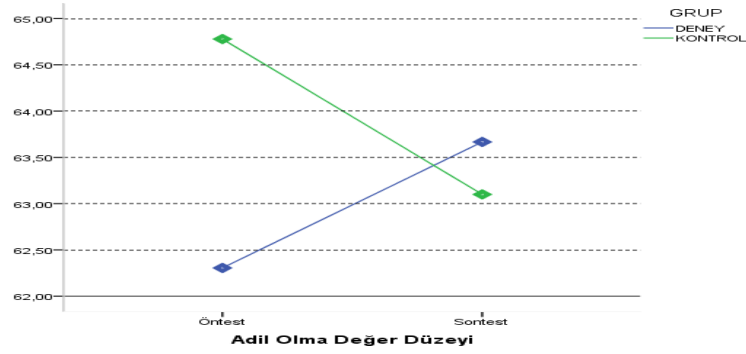
Ölçümler	Deney Grubu			Kontrol Grubu		
	N	\bar{X}	Ss	N	\bar{X}	Ss
Ön-test	36	62.30	4.74	30	63.67	4.10
Son-test	36	64.78	5.68	30	63.10	6.46

Tablo 2’deki deney ve kontrol grubu öğrencilerinin adil olma değeri öntest ve sontest puanları incelendiğinde; deney grubundaki öğrencilerin öntest \bar{X} =62.30 ve sontest \bar{X} =64.78 puan ortalamalarının olduğu görülmektedir. Kontrol grubunda ise öntest \bar{X} =63.67 ve sontest \bar{X} =63.10 olarak puan ortalamaları bulunmuştur. Deney grubundaki öğrencilerin öntest puan ortalamalarına göre sontest adil olma değeri puan ortalamalarında belirgin bir artma olduğu görülmektedir. Kontrol grubundaki öğrencilerin adil olma değerlerinin sontest puan ortalamasının önteste göre bir miktar düştüğü görülmektedir. Öntest ve sontest puan ortalamaları açısından deney grubundaki bu değişimin ve kontrol grubundaki benzer puanların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını saptamak için tekrarlı ölçümler iki faktörlü Anova uygulanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Adil olma değerine ilişkin tekrarlı ölçümler için iki faktörlü Anova sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	η^2
Gruplar arası	527234.91	65				
Müdahale (Deney/Kontrol)	.82	1	.82	.03	.87	.00
Hata	1937.06	64	30.26			
Gruplar içi	1787.45	66				
Zaman (öntest, sontest)	29.70	1	29.70	1.13	.29	.01
Müdahale*Zaman	75.56	1	75.56	2.87	.95	.04
Hata	1682.17	64				
Toplam	529022.34	131				

Tablo 3’de görüldüğü gibi deney ve kontrol grubunda bulunan öğrencilerin adil olma değerine ilişkin müdahale etkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür ($F_{(1,64)} = .03$; $p > .05$, $\eta^2 = .00$). Yani, öntest ve sontest ölçüm sonuçları birlikte ele alındığında, deney grubu ve kontrol grubundaki öğrencilerin adil olma değeri puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir. Benzer şekilde farklı zamanlarda yapılan tüm ölçümler arasında da anlamlı bir farklılaşma olmadığı saptanmıştır ($F_{(1,64)} = 1.13$; $p > .05$, $\eta^2 = .01$). Ayrıca müdahale ve zaman ortak etkisinin de anlamlı düzeyde olmadığı görülmektedir ($F_{(1,64)} = 2.87$; $p > .05$, $\eta^2 = .04$). Deney grubu ile kontrol grubunun adil olma değeri öntest sontest puan ortalamaları arasındaki değişimi gösterir grafik Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Öğrencilerinin adil olma değeri puan ortalamaları grafiği

Şekil 1 incelendiğinde; deney grubundaki öğrencilerin adil olma değer puanlarının seçmeli hukuk ve adalet dersinin tamamlanmasından sonra olumlu yönde bir değişim gösterdiği görülmektedir. Buna karşılık kontrol grubundaki öğrencilerin adil olma değer düzeylerinde deneysel işlemin gerçekleştirilmesinden sonra bir miktar düşüş olmasına rağmen öntest ve sontest puan ortalamalarının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Elde edilen tüm bulgular birlikte değerlendirildiğinde, seçmeli hukuk ve adalet dersine katılmanın deney grubunda yer alan öğrencilerin adil olma değer düzeylerinde olumlu bir değişime yol açtığı ama bunun istatistiksel olarak bir anlam ifade etmediği söylenebilir.

2. İkinci araştırma sorusuna ilişkin bulgular

Araştırmanın ikinci sorusunu test etmek amacıyla yapılan tekrarlı ölçümler için iki faktörlü varyans analizi öncesinde deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin sorumluluk değeri öntest ve sontest puanlarının ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmış ve elde edilen bulgular Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. Sorumluluk değerine ilişkin betimsel istatistikler

Ölçümler	Deney Grubu			Kontrol Grubu		
	N	\bar{X}	Ss	N	\bar{X}	Ss
Ön-test	36	58.97	6.51	30	60.66	6.03
Son-test	36	60.94	7.05	30	56.06	6.40

Tablo 4’deki deney ve kontrol grubu öğrencilerinin sorumluluk değeri öntest ve sontest puanları incelendiğinde; deney grubundaki öğrencilerin puan ortalamalarının öntest $\bar{X}=58.97$ ve sontest $\bar{X}=60.94$ olduğu görülmektedir. Kontrol grubunda ise öntest $\bar{X}=60.66$ ve sontest $\bar{X}=56.06$ olarak bulunmuştur. Deney grubundaki öğrencilerin öntest puan ortalamalarına göre sontest sorumluluk değeri puan ortalamalarında belirgin bir artma olduğu görülmektedir. Kontrol grubundaki öğrencilerin sorumluluk değeri sontest puan ortalamasının önteste göre düştüğü de belirlenmiştir. Öntest ve sontest puan ortalamaları açısından deney ve kontrol grubundaki bu değişimin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını saptamak için yapılan tekrarlı ölçümler için iki faktörlü Anova analiz sonuçları Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Sorumluluk değerine ilişkin tekrarlı ölçümler için iki faktörlü Anova sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	η^2
Gruplar arası	458208.18	65				
Müdahale (Deney/Kontrol)	82.91	1	82.91	1.84	.18	.03
Hata	2882.31	64	45.03			
Gruplar içi	3000.98	66				
Zaman (öntest, sontest)	56.49	1	56.49	1.39	.24	.02
Müdahale*Zaman	353.40	1	353.40	8.73	.04	.12
Hata	2591.09	64				
Toplam	461209.16	131				

Tablo 5'te görüldüğü gibi deney ve kontrol grubunda bulunan öğrencilerin sorumluluk değerine ilişkin müdahale etkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür ($F_{(1,64)}=1.84$; $p>.05$, $\eta^2=.03$). Yani, öntest ve sontest ölçüm sonuçları birlikte ele alındığında, deney grubu ve kontrol grubundaki öğrencilerin sorumluluk değer ölçüğü puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir. Benzer şekilde farklı zamanlarda yapılan ölçümler arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmektedir ($F_{(1,64)}=1.39$; $p>.05$, $\eta^2=.02$). Fakat müdahale ve zaman ortak etkisinin anlamlı düzeyde olduğu tespit edilmiştir ($F_{(1,64)}=8.73$; $p<.05$, $\eta^2=.12$). Bu bulgu, farklı işlem gruplarında yer almanın öntest ve sontest sorumluluk değer puanlarında farklı etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Tablo 6'da Wilk's Lamda istatistiğine göre Anova sonuçları verilmiştir.

Tablo 6. Sorumluluk değerine ilişkin Wilk's Lamda istatistiği sonuçları

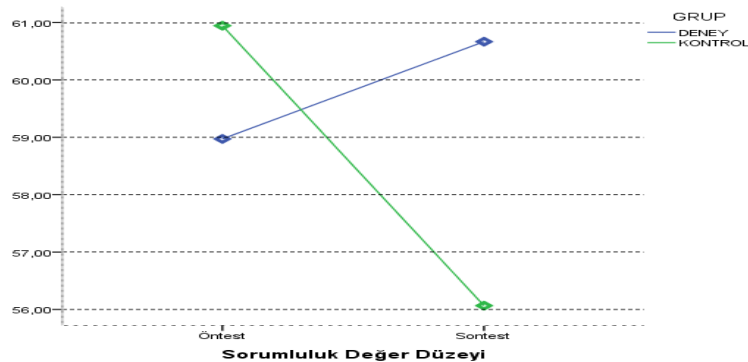
Etki	Wilks' λ	sd	F	p	η^2
Zaman	.98	1	1.40	.24	.02
Zaman*Müdahale	.88	1	8.73	.04	.12

Tablo 6 incelendiğinde; öğrencilerin sorumluluk değerinin zaman için, Wilks' $\lambda=.98$, $F_{(1,64)}=1.40$; $p>.05$ düzeyinde anlamlı bir değişim göstermediği anlaşılmaktadır. Zaman*müdahale etkileşim etkisinin ise anlamlı olduğu saptanmıştır (Wilks' $\lambda=.88$, $F_{(1,64)}=8.73$; $p<.05$). Deney ve kontrol grubunun öntest ve sontestinden elde ettikleri puan ortalamaları arasındaki müdahale grupları arasında zamana bağlı olarak oluşan farkın ($F_{(1,64)}=8.73$; $p<.05$, $\eta^2=.12$) kaynağını belirlemek amacıyla, "Bonferonni uyumlu çoklu karşılaştırmalar" testi uygulanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Sorumluluk değerine ilişkin ikili karşılaştırma (Bonferonni Uyumlu) testi sonuçları

		Deney Grubu		Kontrol Grubu	
		Öntest	Sontest	Öntest	Sontest
		Ortalama Fark (I-J)		Ortalama Fark (I-J)	
Deney	Öntest		-2.29	-1.69	
	Sontest	2.29			4.88*
Kontrol	Öntest	1.69			4.64*
	Sontest		-4.88*	-4.64*	

Tablo 7 incelendiğinde, deney grubunun sorumluluk değeri öntest ölçümünden elde ettikleri puan ortalamaları ile sontest puan ortalamaları arasındaki değişim 2.29 sontest lehine olarak bulunmuştur. Deney grubunun öntest ve sontest ölçümleri arasındaki farkın anlamlı olmadığı görülmektedir ($p>.05$). Kontrol grubunun puan ortalamaları incelendiğinde, sorumluluk değeri öntest ve sontest puan ortalamaları arasındaki değişim -4.64 olduğu görülmektedir. Kontrol grubunun öntest ile sontest puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p<.05$). Yine deney grubu ile kontrol grubu arasında öntest ölçümünde anlamlı farklılık görülmezken; sontest ölçümlerinde (4.88) anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<.05$). Deney grubu ile kontrol grubunun sorumluluk değeri öntest sontest puan ortalamaları arasındaki değişimi gösteren grafik Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Öğrencilerin sorumluluk değeri puan ortalamaları grafiği

Şekil 2 incelendiğinde; deney grubundaki öğrencilerin sorumluluk değer puanlarının seçmeli hukuk ve adalet dersinin tamamlanmasından sonra olumlu yönde bir değişim gösterdiği görülmektedir. Buna karşılık kontrol grubundaki öğrencilerin adil olma değerlerinin deneysel işlemin gerçekleştirilmesinden sonra bir miktar düşüş olduğu görülmektedir.

Elde edilen tüm bulgular birlikte değerlendirildiğinde, seçmeli hukuk ve adalet dersine katılmanın deney grubunda yer alan öğrencilerin sorumluluk değer düzeylerinde olumlu bir değişime yol açtığı görülmektedir. Bu nedenle “seçmeli hukuk ve adalet dersi alan öğrencilerin sorumluluk değeri üzerinde etkili” olduğu şeklinde yorumlanabilir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırma kapsamında okullarda verilen seçmeli hukuk ve adalet dersinin öğrencilerin adil olma değerlerini etkileme durumu test edilmiştir. Yapılan araştırma neticesinde seçmeli hukuk ve adalet dersinin öğrencilerin adil olma değeri üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı saptanmıştır. Ama kontrol grubu öğrencilerinin önteste göre sontest puan ortalamalarında düşüş yaşanırken; deney grubu öğrencilerinin puan ortalamalarında yükseliş yaşanması yapılan eğitimin öğrencilerin üzerinde kısmen de olsa bir etkisini olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde birçok deneysel çalışmada uygulanan eğitim programlarının öğrencilerin adil olma değeri üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir (Dilmaç, 2007; Katılmış, 2010; Izgar, 2013; Yıldırım, 2019). Bu çalışmaların sonuçları araştırmamızın bulgularını desteklemektedir. Bundan dolayı adil olma değerinin öğrencilerde gelişmesi için ders programlarında sıklıkla yer verilmesi önerilmektedir. Wood ve Roach (1999) okullarda adalet değerinin verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Benzer görüş Acun, Yücel, Önder ve Tarman (2013) ve Prestwich, (2003) tarafından da ileri sürülmektedir. Okullarda bu amacın gerçekleştirilmesi için birçok öğretim programı kapsamında adil olma değeri işlenmektedir.

Bu araştırma kapsamında test edilen diğer durum ise okullarda verilen seçmeli hukuk ve adalet dersinin öğrencilerin sorumluluk değerine olan etkisidir. Sorumluluk kavramı birçok yazar ve araştırmacı tarafından, kişinin kendi davranışlarının veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın farkında olması, davranışlarının ve durumlarının sonuçlarını üstlenmesi olarak tanımlanmaktadır (Özen, 2013). Sorumluluk bireyin yapmış olduğu tercihlerin ve bu tercihlere dayalı olarak gösterdiği davranışların sonuçlarını kabullenmesi olarak ifade edilebilir. Yıldırım (2019) tarafından yapılan çalışmada da öğrenciler sorumluluk değerinin toplum için gerekli olduğu belirtilmiştir. Ayrıca öğrencilere göre sorumluluk değeri bir toplumda yer almazsa işlerin aksayacağı, toplumun genelinin bu durumdan zarar göreceği, benzer şekilde çevrenin de zarar göreceği ve insanların mutlu olamayacağını belirtilmiştir.

Araştırma neticesinde seçmeli hukuk ve adalet dersinin öğrencilerin sorumluluk değerinin gelişmesinde etkiye sahip olduğu görülmüştür. Yapılan ölçümlere göre öğrencilerin sontest puanları öntest puanlarına göre artış gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışmanın bu bulgusunu destekler şekilde literatürde deneysel çalışmalar mevcuttur (Dilmaç, 2007; Katılmış, 2010; Izgar, 2013; Uzunkol, 2014; Yıldırım, 2019). Yıldırım (2019) ortaokul öğrencileri ile yürütmüş olduğu çalışmada eğitimlerin öğrencilerin sorumluluk değerini geliştirdiğini tespit etmiştir. Benzer şekilde Uzunkol (2014) ilkökul öğrencileri ile yürütmüş olduğu sorumluluk odaklı çalışma neticesinde öğrencilerin sorumluluk değer düzeylerinin gelişmiş olduğunu bulmuştur. Araştırmanın sonucu ve literatüre dikkat edildiği zaman ders sürecinde ve etkinlikler aşamasında sorumluluk değerine yer verilmesinin öğrencilerin sorumluluk değer düzeylerinin gelişmesi sağladığı söylenebilir.

Bu araştırmaların bulgularına bakılarak; okullarda verilen derslerin ve uygulanan değerler eğitimi programlarının öğrencilerin sahip olduğu değer puan ortalamalarının artması; en azından var olan değer ortalamalarının zaman içerisinde düşmesini engellemek şeklinde katkı sağladığı söylenebilir. Bu çalışmada da kontrol grubunun adil olma ve sorumluluk değer puan ortalamaları düşerken deney grubu öğrencilerinin ise arttığı görülmüştür. Yapılan her bir eğitim çalışmasının az çok öğrenciler üzerinde faydalı olacağı düşünülmektedir. Bundan dolayı okullarda değerler eğitimi programlarının uygulanması ve ders programlarının değerlerle zenginleştirilmesi tavsiye edilmektedir.

Bilişsel kazanımların değerlendirildiği gibi değerler eğitimi konusunda yapılan çalışmalarında değerlendirmesi yapılmalıdır. Eğer uygulanan bir değerler eğitiminin değerlendirmesi yapılmazsa faydalılığı konusunda görüş oluşturulması mümkün değildir. Bu araştırmada eğitim sürecine başlamadan önce ve sonra ölçekler uygulanmıştır. Bu şekilde öğrencilerin değerler konusunda kazanımları değerlendirilmiştir. Bundan dolayı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından değerler konusunda ölçekler hazırlanabilir veya uzmanlar tarafından hazırlanan ölçekler öğretmenler tarafından kullanılarak değerler eğitimine yönelik kazanımlar, öğrencilerin gelişme süreçleri takip edilebilir.

Bu çalışma sürecinde başta araştırmacı tarafından geliştirilen materyaller olmak üzere işlenen dersler değer içerikli olarak planlanmıştır. Öğretim programları sadece değerlere yer verip bırakmamalı, değerlerle ilgili materyallerin geliştirilmesi noktasında çalışmalar yapmakla beraber öğretmenlere bu konuda fırsatlar da sunulmalıdır. Çünkü ders esnasında yapılan etkinliklerin öğrencilerin değer gelişimine de katkı sağlaması beklenmektedir. Özellikle ders kitaplarında içerik bakımından başta değerlerle ilgili görseller olmak üzere değer içerikli materyallere de sıklıkla yer vermelidir.

Seçmeli hukuk ve adalet dersinin ders saati programda artırılması mümkün olmayabilir. Ama diğer derslerle ilişkilendirilerek öğrencilerin adil olma ve sorumluluk değerlerini kazanmaları konusunda destekleyici çalışmalar yapılabilir. Bu araştırmada seçmeli hukuk ve adalet dersinin deney grubu öğrencilerinin sahip olduğu değer puan ortalamalarının gelişim gösterdiği kaydedilmiştir. Benzer araştırmalar diğer dersler içinde uygulanabilir. Zira her bir dersin kendine özgü değerleri öğrencilere kazandırması beklenmektedir.

5. Kaynaklar

- Acun, İ., Yücel, C., Önder, A. ve Tarman, B. (2013). Değerler: kim ne kadar değer veriyor? *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 191-206. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/202327>
- Aladağ, S. (2009). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde değer eğitimi yaklaşımlarının öğrencilerin sorumluluk değerini kazanma düzeyine etkisi*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 278337).
- Atabey, D. (2014). *Okul öncesi sosyal değerler kazanımı ölçeğinin geliştirilmesi ve sosyal değerler eğitimi programının anasınıfına devam eden çocukların sosyal değerler kazanımına etkisinin incelenmesi*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 391548).
- Bacon, C. S. (1991). Being held responsible versus being responsible. *The Clearing House*, 64, 395-398. doi:10.1080/00098655.1991.9955903
- Bardi, A. ve Schwartz, S.H. (2003). Values and behavior: Strength and structure of relations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 1207-1220. Erişim adresi: <https://www.integralchange.co.uk/wp-content/uploads/2018/05/Bardi-Schwartz2003-Values-and-Behavior-Strength-and-Structure-of-Relations.pdf>
- Baştürk, R. (2014). Deneme modelleri. A. Tanrıoğen (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (ss. 30-54). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Black, N. L. (2011). *Lack of school values leave children behind: a study of the impact school mission statements have on academic achievement* (Doctoral Thesis). Cappella University, Mineapolis.
- Bozkurt, E. (2017). *Çocuk oyunları ile değerler eğitimi*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi. (Tez No: 461536)
- Braithwaite, V.A. ve Law, H.G. (1985). Structure of human values: Testing the adequacy of the Rokeach Value Survey. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49 (1), 250-263. doi: [10.1037/0022-3514.49.1.250](https://doi.org/10.1037/0022-3514.49.1.250)
- Canabal, M. (2002). Social values of indian and united states female university students: implications for exchange programs. *Journal of College and Character*, 3 (1), 1-6. doi: [10.2202/1940-1639.1309](https://doi.org/10.2202/1940-1639.1309)
- Connor, P. E. ve Becker, B. W. (1977). Value biases in organizational research. *Academy of Management Review*, 2 (3), 421-430. doi: [10.5465/amr.1977.4281826](https://doi.org/10.5465/amr.1977.4281826)

- Coombs-Richardson, R. ve Homer T. (2005). A Comparison of values rankings for selected American and Australian teachers. *Journal of Research in International Education*, 4 (3), 263- 277. [doi: 10.1177/1475240905057805](https://doi.org/10.1177/1475240905057805)
- Creswell, J. W. (2016). *Research design qualitative, quantitative and mixed methods Approaches* (Çev. S. B. Demir). Ankara: Eğitim Kitap.
- Çalışkan, H. Yıldırım, Y. ve Kılınc G. (2019). Farklı kültürel yapıdaki ailelerde yetişen öğrencilerin sorumluluk ve hoşgörü değerlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 44 (199), 353-372. doi: 10.15390/EB.2019.7986
- Çalışkur, E. A. (2008). *Üniversite öğrencilerinin yaşam değerleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi. (Tez No: 219966)
- Çengelci, T. (2010). *İlköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin bir durum çalışması* (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 258126).
- Demirhan İşcan, C. (2007). *İlköğretim düzeyinde değerler eğitimi programının etkililiği*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi. (Tez No: 229089).
- Dilmaç, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınılanması*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi. (Tez No: 257628)
- Duer, M., Parisi, A. ve Valintis, M. (2002). Character education effectiveness. *Chicago, Illionis: Master of Arts Action Research Project, Saint Xavier University&SkyLight Professional, Field-Based Masters Program*. ERİC veri tabanından erişildi. (ERİC No: ED471100).
- Engin, G. (2014). *Türkçe ve beden eğitimi öğretim programları ile bütünleştirilmiş değerler eğitimi programının etkililiği*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 375605).
- Genç, S. (2018). Görsel sanatlar eğitiminde kök değerler. *Turkish Studies* 13 (11). 543-560. Doi: 10.7827/TurkishStudies.13430
- Golzar, F.A. (2006). *İlköğretim 5. sınıf öğrencilerine yönelik sorumluluk ölçeğinin geliştirilmesi ve sorumluluk düzeylerinin cinsiyet, denetim odağı ve akademik başarıya göre incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 174902).
- Güleç, Y. (2014). *Adil davranışlar göstermede din eğitiminin rolü (İstanbul Üniversitesi Öğrencileri Örneği)*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 357843).
- Howard, T. A. (2005). *The effects of a responsibility-based character education program on middle school academic achievement and school climate at an international in a West Africa* (Doctoral Thesis). University of Central Florida, Florida.
- Hunt, B. S. (1981). *Effects of values activities on content retention and attitudes of students in junior high social studies classes*. (Doctoral Thesis). ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No. 8117171)
- Izgar, G. (2013). *İlköğretim okulu 8. sınıf öğrencilerine uygulanan değerler eğitimi programının demokratik tutum ve davranışlarına etkisi*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi. (Tez No: 123173).
- Katılmış, A. (2010). *Sosyal bilgiler dersindeki bazı değerlerin kazandırılmasına yönelik bir karakter eğitimi programının geliştirilmesi*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi. (Tez No: 261973).
- Kropp, E. H. (2006). *The effects of a cognitive-moral development program on inmates in a correctional educational environment*. (Doctoral Thesis). ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No. 3200491).
- Kurtdede Fidan, N. (2009). Öğretmen adaylarının değer öğretimine ilişkin görüşleri. *Kuramsal Eğitimbilim*, 2 (2), 1-18. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/304122>
- Özen, Y. (2013). Sorumluluk duygusu ölçeğinin geliştirilmesi; Geçerlik ve güvenilirliği. *Journal of European Education [JEE]*, 3 (2), 17-23.
- Prestwich, D. L. (2003). Character education in America's schools. *The School Community Journal*. ERİC veri tabanından erişildi. (ERİC No: EJ794833). Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ794833.pdf>

- Rokeach, M ve Ball-Rokeach, S. J. (1989). Stability and change in American value priorities, 1968-1981. *American Psychological Association*, 44 (5), 775-784. [doi: 10.1037/0003-066X.44.5.775](https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.5.775)
- Smith, J. D. (1997). *The effect of character education on the self-esteem of gifted African American Students*. (Doctoral Thesis). ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No. 9816229)
- Şişman, M. (2002). *Öğretmenlik mesleğine giriş*, (5. Baskı) Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Topal, Y. (2019). Değerler eğitimi ve on kök değer. *Mavi Atlas*, 7(1), 245-254.
- TTK, (2017). Orta öğretim coğrafya dersi (9., 10., 11. ve 12. sınıflar). Erişim adresi: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=336>
- TTK, (2017). Seçmeli hukuk ve adalet dersi. Erişim adresi: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=241>
- Uzunkol, E. (2014). *Hayat bilgisi öğretiminde uygulanan değerler eğitimi programının öğrencilerin özsaygı düzeyleri, sosyal problem çözme becerileri ve empati düzeylerine etkisi*. (Doktora Tezi) YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi. (Tez No: 354658).
- Winter, P. A. , Newton, R. M. ve Kirkpatrick, R. L. (1998). The influence of work values on teacher selection decisions: the effects of principal values, teacher values, and principal-teacher value interactions. *Teaching and Teacher Education*, 14 (4), 385- 400. [doi: 10.1016/S0742-051X\(97\)00046-2](https://doi.org/10.1016/S0742-051X(97)00046-2)
- Wood, R. W. ve Roach, L. (1999). Administrators' perceptions of character education. *Education*, 120, 213-238.
- Yavuzer, H. (2000) *Çocuk eğitimi el kitabı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, K. (2010) *İşbirlikli öğrenme yönteminin okumaya ilişkin bazı değişkenler üzerindeki etkisi ve yönteme ilişkin öğrenci-veli görüşleri*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 279796).
- Yıldırım, Y (2014). *Ortaokul 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyi ile sosyal tutumlarının incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 378617).
- Yıldırım, Y. (2019). *Okul dışı etkinlik temelli değerler eğitimi programının öğrencilerin etkin vatandaşlık değerlerine etkisi*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 609945).
- Yıldırım, Y. ve Akpınar, E. (2016). Cinsiyet faktörünün ortaokul 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin sosyal olgunluk düzeyine etkisi, *International Journal of Field Education*, 2 (1), ss. 20-32.